

UDK:372

Zarnigor JURABAYEVA,
Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

PhD, T.Jo'rayeva taqrizi asosida

EFFECTIVENESS OF DEVELOPING CREATIVE SPEECH IN PRIMARY GRADE STUDENTS THROUGH THE USE OF LINGUISTIC MODELS

Annotation

The article analyzes the effectiveness of the application of linguistic models in the process of forming the creative speech of Primary School students. The role of the concept of a linguistic model in the educational process, its methodological capabilities in the development of speech competence, is indicated. Also, on the basis of linguistic models, readers will be illuminated by thinking activity, independent thinking, identification of logical connections, as well as mechanisms for enriching creative speech.

Key words: Linguistic model, creative speech, primary education, speech competence, language teaching methodology, creative thinking.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ РЕЧИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ПРИМЕНЕНИЯ ЯЗЫКОВЫХ МОДЕЛЕЙ

Аннотация

В статье анализируется эффективность применения языковых моделей в процессе формирования творческой речи младших школьников. Показана роль понятия языковая модель в образовательном процессе, ее методические возможности в развитии речевой компетенции. Также на основе лингвистических моделей освещаются механизмы мыслительной активности учащихся, самостоятельного мышления, выявления логических связей и обогащения творческой речи.

Ключевые слова: Языковая модель, творческая речь, начальное образование, речевая компетентность, методика обучения языку, креативное мышление.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA LINGVISTIK MODELLARNI QO'LLASH ORQALI IJODIY NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARADORLIGI

Аннотация

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy nutqini shakllantirish jarayonida lingvistik modellarni qo'llashning samaradorligi tahlil qilinadi. Lingvistik model tushunchasining o'quv jarayonidagi o'rni, uning nutqiy kompetensiyani rivojlantirishdagi metodik imkoniyatlari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, lingvistik modellar asosida o'quvchilarda tafakkur faolligi, mustaqil fikrlash, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash hamda kreativ nutqni boyitishning mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Lingvistik model, ijodiy nutq, boshlang'ich ta'lim, nutqiy kompetensiya, til o'rgatish metodikasi, kreativ fikrlash.

Kirish. Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy nutqini rivojlantirish, ularda til imkoniyatlarini ongli qo'llash ko'nikmasini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Boshlang'ich ta'lim bosqichi nafaqat savodxonlikning shakllanish davri, balki o'quvchilarning nutqiy tafakkuri, tasavvuri va mulqot madaniyati rivojlanadigan poydevor hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan lingvistik modellarni qo'llash o'quvchilarda nutqiy jarayonning mantiqiy ketma-ketligini anglash, gap tuzish mexanizmlarini o'zlashtirish hamda ijodiy nutqni shakllantirishda samarali metodlardan biri sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar o'zbek olimlaridan N. Tursunova, M. Umarova, E. Abdullayeva va boshqalar tomonidan modellashtirishning yosh psixologiyasiga mosligi, ya'ni o'quvchilarning mavhum tushunchalarni grafik shaklda tezroq qabul qilishi bilan izohlanadi. Ayniqsa 1-4-sinflarda sxemalar, diagrammalar va sintaktik modellar o'quv faoliyatiga uyg'un vosita sifatida ko'rilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Lingvistik model - bu til birliklarining o'zaro bog'lanish qonuniyatlarini ifodalovchi, til tizimini o'rgatishda foydalaniladigan sxema yoki algoritim bo'lib, o'quvchilar uchun nutq yaratish jarayonini

osonlashtiradi. Boshlang'ich sinflarda qo'llanadigan lingvistik modellar odatda quyidagi ko'rinishlarda bo'ladi:

- tuzilmaviy model (so'z birikmasi, gap qurilishi, izohlash modeli);
- semantik model (ma'no aloqalarini ko'rsatadigan model);
- grafik model (jadval, diagramma, sxema ko'rinishida);
- kreativ model (hikoya yaratish, dialog tuzish, obrazli fikrlash modellariga asoslangan).

Bu modellardan foydalanish o'quvchilarda til birliklarini tizimli o'zlashtirish, mantiqiy fikr yuritish va mustaqil gap tuzish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

1. Konstruktiv yondashuv. O'quvchi model bo'yicha gap tuzish orqali:

- til birliklarini ongli tanlaydi;
- gaplar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni tushunadi;
- mazmun yaratish jarayonida faol ishtirok etadi.

2. Semantik maydonni kengaytirish. Model asosida o'quvchilar:

- sinonim, antonim, ko'p ma'noli so'zlar bilan ishlaydi;
- ma'no doirasini kengaytiradi;
- tasviriy va obrazli nutq yaratadi.

3. Kreativ fikrlashni faollashtirish. Lingvistik modellar o'quvchilarning:

- voqelikni tasvirlash;
- fantaziya yaratish;
- muqobil yechimlar toppish;
- mustaqil hikoya yoki matn yozish qobiliyatini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga lingvistik modellar asosida topshiriqlar berilganda quyidagi ijobiy natijalar kuzatildi:

Nutqning kengayishi. Modellardan muntazam foydalanish o'quvchilarda:

- gap boyligi;
- so'z tanlash madaniyati;
- nutqning grammatik to'g'riligi oshishini ta'minlaydi.

2. Mustaqil fikrni shakllantirish. O'quvchilar modeldan foydalanib:

- matn mazmunini mustaqil tiklaydi;
- voqealarni izchil bayon qiladi;
- shaxsiy munosabatini ifoda eta oladi.

3. Ijodiy nutqning sifat jihatdan o'sishi. Tajriba jarayonida o'quvchilarda:

- obrazli iboralardan foydalanish;
- tasviriy vositalarni qo'llash;
- hikoya qurilishi bo'yicha kreativ yondashuv paydo bo'lgani aniqlandi.

Misol tariqasida "Mening sevimli hayvonim" mavzusini o'tish tavsiya etiladi.

Mavzu: Mening sevimli hayvonim (Boshlang'ich sinf, 2-3-sinf).

Davomiyligi: 4 dars (har biri 35-40 daqiqa) yoki 2 ta 70-80 daqiqalik blok-sessiya.

Ma'lumot: Ushbu metod ilmiy asoslangan lingvistik modellaridan (gap tuzilishi sxemasi, g'oya xaritasi, leksik-bank, rolli o'yin ssenariysi) foydalanadi va ijodiy nutq ko'nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan.

Umumiy maqsad: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy og'zaki va yozma nutqini lingvistik modellaridan foydalangan holda rivojlantirish.

Aniq maqsadlar:

- o'quvchilarga matn tuzilishini (kirish, rivojlanish, xulosa) modellashtirishni o'rgatish;
- so'z boyligini kengaytirish va tavsifiy til vositalaridan (sifatlar, taqqoslashlar, metafora oddiy shakllari) foydalanishni rag'batlantirish;
- ijodiy topshiriqlar natijasida mustaqil fikrlash va g'oya generatsiyasini oshirish;

- utqni mantiqan bog'lash va izchillikni saqlash ko'nikmasini shakllantirish.

2. Kerakli vositalar va materiallar:

katta plakat yoki interaktiv doska;
rangli markerlar, stikerlar;
g'oya xaritasi shablonlari (mind-map), gap tuzilishi (sxema) shablonlari;

leksik-bank: hayvonlar nomlari, fe'llar, sifatlar, joylar va oddiy tasviriy iboralar ro'yxati;

kartochkalar (rol kartalari, so'z kartochkalari);

baholash rubrikasi (o'quvchi uchun ham tushunarli shaklda).

Har dars quyidagi bosqichlardan iborat:

Qizitish – 5-7 daqiqa;

Ta'rif va model bilan tanishtirish – 8-10 daqiqa;

Amaliy mashq (yordamli modellarida) – 12-15 daqiqa;

Ijodiy topshiriq (mustaqil yoki guruhda) -10-15 daqiqa;

Refleksiya va baholash - 5 daqiqa.

Warm-up: o'qituvchi "Mening sevimli hayvonim kim?" deb so'raydi; o'quvchilar javob beradi.

model: Leksik-bank taqdimoti — hayvon nomlari, joy (er, daryo), fe'l (yuguradi, suzadi), sifatlar (mayin, jasur). Kartochkalar bilan mashq.

amaliy: Har bir o'quvchi 5 ta kartochka oladi (hayvon + 2 sifat + fe'l + joy). O'qituvchi ularni bir jumlagi birlashtirishni ko'rsatadi (model yordamida).

Ijodiy uyga vazifa: "Mening sevimli hayvonim" haqida 3-4 gap yozish (berilgan kartochkalar asosida).

Namuna topshiriqlar

Og'zaki: 2 daqiqada "Mening sevimli hayvonim" haqida gapirib ber. Ishda gap tuzilishi sxemasidan foydalaning.

Yozma: Mind-map asosida 6-8 jumladan iborat matn yozing; kamida 2 tasviriy epitet qo'shing.

Guruh: Plakat yaratish va uni sinf oldida taqdim etish; baholash rubrikasi asosida o'zaro baholash.

Kreativ: Hayvon haqida xat yozing (masalan, do'stingizga hayvonni tavsiya qilib).

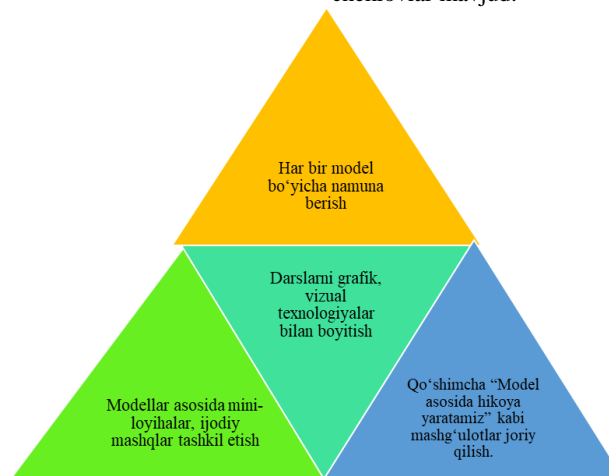
Kutilgan natijalar va o'lchov mezonlari
grammatik tushuncha o'sishi (avvalgi test bilan solishtirib, 20-30% yaxshilanish).

ijodiy nutq ballarida ko'rsatkichning 30-50% o'sishi (rubrika bo'yicha).

o'quvchilarning darsga faolligi va mustaqil ishga yondashuvi oshishi.

portfolioda mustaqil yozma ishlar sonining ko'payishi (har bir o'quvchi kamida 3 mustaqil ish).

Lingvistik modellarni dars jarayonida qo'llashda ayrim cheklovlar mavjud.

1-rasm. Takliflar

Muammolar:

O'quvchilar modellardan foydalanishda dastlab qiyinchilikka duch keladi.

Ba'zi o'qituvchilar lingvistik modellarning turlarini bir-biridan farqlay olmaydi.

Dars binar shaklda tashkil qilinmaganda kreativ topshiriqlar yetarlicha samarali bo'lmaydi.

Tahlil va natijalar. Ushbu tadqiqot doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy nutqni rivojlantirish jarayonida lingvistik modellarni qo'llashning samaradorligi sinovdan o'tkazildi. O'quv jarayoniga sintaktik sxemalar, g'oya xaritalari (mind-map), gap tuzilishi modullari, leksik-semantik modellardan iborat metodik paket kiritildi. Olingan ma'lumotlar sifat va miqdoriy tahlil asosida quyidagi natijalarni berdi:

1. O'quvchilarning grammatik tushunchalarni o'zlashtirish darajasi oshdi.

2. Ijodiy nutq ko'nikmalari sezilarli faollashdi.

3. O'quvchilarning matn bilan ishlash faolligi oshdi.

4. Nutqning izchilligi va mantiqiy bog'liqligi yaxshilandi

5. O'quvchilarda mustaqil fikrlash va tashabbus oshdi

6. O'quvchilarning nutqdagi xatolari kamaydi

7. O'quvchilarning darsga bo'lgan motivatsiyasi oshdi

Tahlil natijasi shuni ko'rsatdiki, lingvistik modellardan foydalanish o'quv jarayonini qiziqarli qiladi va dars jarayonini jonlantiradi.

Xulosa va takliflar. Lingvistik modellarni qo'llash boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy nutqning shakllanishi uchun samarali metod hisoblanadi. Ular o'quvchilarning nutqiy va tafakkur kompetensiyalarini rivojlantiradi, mantiqiy izchillikni ta'minlaydi va ijodiy matn yaratish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, lingvistik modellar asosidagi ishlanmalar muntazam qo'llanilganda o'quvchilarning kreativ fikrlash, mustaqil matn yaratish, so'z boyligini kengaytirish jarayoni sezilarli darajada faollashadi.

ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. O'zbekiston. Toshkent. 2022. 212-bet.
2. Abdullayeva, Q. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 256 b.
3. G'ulomov, A., & Usmonov, A. Hozirgi o'zbek tili. – Toshkent: Fan, 2020. – 312 b.
4. Yo'ldosheva, D. Boshlang'ich ta'limda til o'rgatishning innovatsion metodlari. – Toshkent: Talqin, 2021. – 198 b.
5. Rasulov, R. Sintaksis nazariyasi va uni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Universitet, 2018. – 274 b.
6. Hasanov, B. O'quvchilarda nutq o'stirish texnologiyalari. – Buxoro: Durdona, 2022. – 220 b.